

будет гарантировать стабильный рост благосостояния населения, что и является главной целью экономического развития Украины.

Литература

1. Геєць В.М. Характер перехідних процесів до економіки знань / В.М. Геєць // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4-14.
2. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 42-49.
3. Чубукова О.Ю. Інформаційна економіка / О.Ю. Чубукова // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 11. – С. 14-16.
4. Официальный сайт Бюро статистики труда США [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bls.gov/>.
5. A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in Growth // OECD. – 2000. – P. 17.
6. Васильев В.С. «Новая американская экономика»: шаг вперед, три шага назад / В.С. Васильев // США и Канада: экономика, политика, культура. – 2005. – № 9. – С. 5.
7. Васильев В.С. Грядущая финансовая турбулентность / В.С. Васильев, Е.А. Роговский // США и Канада: экономика, политика, культура. – 2008. – № 3. – С. 5.
8. Официальный сайт Бюро экономического анализа США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bea.gov/>.
9. Baily M. Distinguished Lecture on Economics in Government: The New Economy: Post Mortem of Second Wind? // The Journal of Economic Perspectives. – Spring, 2002. – Vol. 16. – №2. – P. 5.

Надійшла 14.03.2010

УДК 330.34

Т. С. ЧУНІХІНА

Донбаська державна машинобудівна академія

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Необхідність дослідження домогосподарств на різних історичних етапах зумовлена практичними потребами; в сучасних умовах нові завдання економічного розвитку потребують дослідження домогосподарств в новому аспекті, який мало досліджувався раніше - з точки зору економічної сутності. Дослідження в такому аспекті дозволяє визначити економічні закономірності та умови розвитку домогосподарств, що необхідно для здійснення ефективних соціально-економічних перетворень.

The necessity of investigation of the process of house-keeping the different historical periods becomes very important due the modern demands and necessary to investigate this problem, as tasks have been set up due to the new conditions, from the point of view of their economical importance - the aspect which was rarely investigated earlier. Investigations due to this aspect lest us to study economical principles and conditions for the development of house-keeping which is necessary for realization on of effective socio-economical changes.

Ключові слова: домогосподарство, сектор домогосподарств, економіка знань, людський капітал, суспільне відтворення, економічні закономірності.

Вступ. В умовах формування ринкової економіки в Україні гостро постають питання про головні орієнтири соціально-економічних перетворень, їх зміст і спрямованість. Досвід розвинених країн світу свідчить, що таким орієнтиром повинен стати пріоритетний розвиток людини та її свідомості в системі джерел саморозвитку суспільства. Найкращим орієнтиром розвитку української економіки є така суспільна система, яка забезпечує високу якість життя, здорове навколишнє середовище і створює умови для реалізації сутнісних сил людини, забезпечуючи відповідні мотиваційні механізми.

Це повинна бути така економічна система, у якій виробничі відносини й механізми господарювання забезпечують практичне підпорядкування відтворювальних процесів завданням розвитку особистості, подоланню відчуження людини від результатів праці, засобів виробництва, природи, культури, суспільства і яку, в такому розумінні, можна назвати соціально-орієнтованою економікою чи «економікою для людини». При цьому основою формування такої економіки та її метою є могутній і розвинений сектор домогосподарств, який у розвинених країнах світу виступає активним учасником економічних процесів, зосереджує в собі найбільш високоосвічену частину населення.

Інтерес до вивчення домогосподарств в Україні спостерігається лише в останні 10-15 років, але більшість досліджень має соціологічну спрямованість. В даному зв'язку значної уваги заслуговують праці вітчизняних економістів: Д.В. Ванькович, О.З. Атаманюк, М.Д. Алексієва, Л. Міргородської, Н.А. Навроцька, О. В. Батура, та особливий внесок зробили такі зарубіжні вчені, як О.Е. Кузіна, С. Єгорова, М.

Ларіна [1, 3, 4, 5].

Вивчення домогосподарств в радянській період проходило в межах критики "буржуазних" концепцій середнього класу. Застосування політико-економічного аналізу до вивчення домогосподарств більшою мірою обмежувалося вивченням дрібної буржуазії як соціально-економічної форми дрібнотоварного укладу економіки, що в сучасних умовах є недостатнім [1, 4, 8].

Незважаючи на те, що в світовій та вітчизняній науці накопичено певний матеріал з означеної проблеми, в цілому вона залишається недостатньо вивченою. Зокрема, більшість досліджень західних та вітчизняних вчених присвячена розгляду домогосподарств з точки зору нерівності у доходах чи професійної приналежності. Але для перехідних економік більш важливим є вивчення і обґрунтування сутнісних ознак домогосподарств як економічної категорії, що дозволяє виявити закономірності та умови його формування й розвитку. Актуальність зазначених проблем, необхідність їхнього подальшого розвитку й обумовили вибір теми дослідження, визначили його мету і завдання, логіку і структуру.

Мета і завдання дослідження. Метою написання статті є розкриття економічної сутності сектора домогосподарств, особливостей їх прояву й функціонування в сучасній економіці, закономірностей, факторів і умов, що визначають його становлення і розвиток.

Виходячи з поставленої мети, спробуємо провести науковий аналіз теорій і концепцій домогосподарств; дослідити роль і місце домогосподарств в сучасних відтворювальних процесах; визначити основні напрямки удосконалювання організаційно-економічних умов, що сприяють реалізації економічних суб'єктів домогосподарств; з'ясувати пріоритетні напрямки удосконалювання інституціональних умов для формування і розвитку середнього класу.

Таким чином, об'єктом дослідження виступає сукупність зовнішніх і внутрішніх економічних відносин, пов'язаних із формуванням і розвитком сектора домогосподарств, а також їх інституціональне середовище. Предметом дослідження є закономірності й особливості формування й розвитку домогосподарств в сучасній економіці [10].

Основний розділ. На основі історико-логічного аналізу основних теоретичних підходів у дослідженні просліджується еволюція наукового відображення домогосподарств в економічній літературі. Аналіз економічних відносин як основи економічного розвитку соціально-орієнтованої економіки передбачає їх дослідження в єдності з соціальними суспільними відносинами. Дослідження особливостей взаємозв'язку економічної та соціальної сфер дає можливість конкретизувати основні моменти цієї взаємодії, які дозволяють розглядати домогосподарств як економічну категорію. У результаті аналізу існуючих підходів, які використовуються для дослідження домогосподарств, найбільш придатним обрано марксистський підхід, згідно з яким відношення до засобів виробництва, власність, і, як наслідок, доход та багатство визначають класову структуру суспільства [1, 2, 3].

Огляд основних теоретичних концепцій тлумачення домогосподарств дозволяє зробити деякі висновки.

- Виникнення різних концепцій і підходів до дослідження домогосподарств пов'язане з багатогранністю досліджуваного явища. При цьому кожна з концепцій виходить з певних цілей та завдань дослідження, які визначають основні методологічні підходи та аспекти даної проблеми.

- Відсутність єдиного методологічного підходу до дослідження домогосподарств здебільшого пояснюється характером специфічних цілей та завдань, які формулюються в дослідженнях окремих авторів, а також специфікою направленості робіт, присвячених аналізу деяких аспектів проблеми.

- Наявність різних, нетотожних точок зору та дискусій з питань домогосподарств відображає інтенсивний процес дослідження цієї категорії, при цьому кожна концепція характеризується специфічністю підходів до вивчення домогосподарств, що в свою чергу пов'язано з відзначеними вище аспектами дослідження, а також з головними функціями домогосподарств в процесі суспільного відтворення.

- Категорія " домогосподарство " посідає важливе місце в соціально-економічних дослідженнях представників різноманітних шкіл та течій, хоча ними і не ставилося завдання всебічного вивчення цієї категорії. Слід відмітити, що сектор домогосподарства, який виник як економічне поняття, в сучасній науці розглядається здебільшого з точки зору соціологічних ознак чи розподільчих відносин, що не висвітлює його місця в виробничих процесах.

- Генезис наукових поглядів на домогосподарство та структуру його виробничих властивостей, їх роль в економіці й суспільстві характеризується різноманіттям здебільшого суперечливих та незавершених підходів і концепцій, які водночас представляють єдину чітку тенденцію, в межах якої можна помітити взаємообумовленість та спадкоємність ідей.

Дослідження практики застосування поняття сектор домогосподарства дозволяє виявити найбільш зручний підхід для з'ясування економічної сутності середнього класу, де сектор домогосподарства розуміється як соціально-економічна форма персоніфікації певних економічних суб'єктів.

Дослідження форм домогосподарств свідчать, що основною ознакою, яка конституювала економічну суб'єктність домогосподарств, було його специфічне становище як власника-робітника. Аналіз наукової літератури з цього питання свідчить, що методологічні засади такого розуміння домогосподарства, як середнього класу закладені в працях А. Сміта, К. Маркса, Ф. Енгельса.

Розгляд взаємозв'язку сутнісних політико-економічних рис домогосподарств з відносинами власності свідчить, що історично економічною основою формування домогосподарств виступало дрібнотоварне виробництво, яке засноване на трудовій приватній власності. Саме цей взаємозв'язок і визначав межі домогосподарств, відрізняв його представників від представників інших класів – власників засобів виробництва та найманих робітників, позбавлених їх [3, 6].

Розвиток продуктивних сил, який визначає загальні закономірності розвитку сектора домогосподарств, створює умови для формування принципово нових економічних суб'єктів середнього класу. Аналіз економічного розвитку провідних країн світу свідчить, що сучасний стан економіки представляє процес переходу від однієї стадії розвитку до іншої, що супроводжується змінами її структурних та функціональних характеристик. Економічний розвиток країн все більше визначається розвитком науки, спроможністю впроваджувати результати досліджень у виробництво і наявністю нової складової в економіці - економіки знань. Основою економіки знань є інтелектуальне виробництво, яке відіграє вирішальну роль в економічному зростанні в розвинутих країнах світу, починаючи з кінця ХХ сторіччя.

Формування сектору економіки знань, який є структуроутворюючим сектором нового господарського укладу, закладає засади для модернізації відносин власності та формування нового соціально-економічного типу власника-робітника. Згідно з результатами досліджень, економічною основою формування середнього класу в економіці знань виступає власність на людський капітал, який має часткові ознаки трудової приватної власності, але її відтворення носить не індивідуальний, а суспільний характер, що пов'язане з глобалізацією суспільного виробництва.

Аналіз взаємозв'язку нагромадження людського капіталу і реалізації монопольної власності на нього дозволяє стверджувати, що в процесі реалізації цієї власності відбувається одночасно його накопичення, безкоштовне привласнення й реалізація в специфічних економічних формах доходу певних розмірів. Монопольна власність на людський капітал – виключне право розпорядження цим ресурсом приносить її власнику дохід, що приймає форму інтелектуальної ренти [5, 9, 10]. Плата за просту працю – той мінімум, понад якого грошовий дохід уже має відношення до ренти, що розмежовує поняття «проста робоча сила» та «людський капітал». Висококваліфіковані фахівці отримують монопольну ренту з унікальних властивостей своєї робочої сили – особливої здатності добувати та переробляти інформацію й на цій підставі надавати продукт з унікальними властивостями. У цьому випадку заробітна плата перестає визначатися витратами утримання працівника (оплата простої праці), а починає зростати відповідно до зростання граничної продуктивності праці, що є продуктом людського (інтелектуального) капіталу. Загальний зароблений дохід економічного суб'єкта домогосподарств в економіці знань складається здебільшого з двох компонентів: оплати простої праці й суми доходів, отриманих від реалізації людського (інтелектуального) капіталу. У сучасній економіці дохід у вигляді інтелектуальної ренти виступає як частина загального грошового доходу працівника.

Аналіз особливостей формування домогосподарств в економіці знань, його економічних засад, форм доходу, характеру праці, специфіки реалізації монополії на знання і перетворення її в інші види монополії дозволяє визначити межі домогосподарств в економіці знань.

Розвиток домогосподарств як середнього класу визначається системою економічних закономірностей – сукупністю внутрішніх істотних зв'язків і залежностей, що представляють собою результат дії системи економічних законів (специфічні закономірності), і об'єктивно зумовлених процесів і тенденцій розвитку продуктивних сил (загальні закономірності) [6, 9].

Специфічні закономірності розвитку домогосподарств пов'язані з дією закону єдності праці й власності, що відображає в діалектичній єдності суперечливі сторони людини – людини-робітника та людини-власника, які є окремими елементами суспільного способу виробництва – виробничих сил та виробничих відносин. Цей закон відображає глибинну сутність домогосподарств як економічної категорії і є джерелом його розвитку.

Закони розвитку й функціонування відносин власності пов'язані з дією основного економічного закону, а також законів концентрації власності, централізації власності, розвитку окремих форм капіталу. Закони розподільних і трудових відносин впливають на розвиток організаційно-економічних форм, у яких реалізуються економічні суб'єкти домогосподарств, що сприяють відтворенню економічного суб'єкта домогосподарств як певного соціально-економічного типу власника-працівника.

Розвиток домогосподарств пов'язаний також із загальними закономірностями: розвитком продуктивних сил, галузевою реструктуризацією економіки, ростом сфери послуг, мініатюризацією засобів виробництва, ростом наукоємності виробництва, перетворенням науки у фактор виробництва, збільшенням масштабів виробництва і споживання знань, зміною характеру праці, удосконаленням людини в праці, тенденціями гуманізації економіки.

Підсумки проведеного дослідження сектора домогосподарств, як економічної категорії дозволяють зробити висновок, що він являє собою багатогранне генетичне поняття, яке включає взаємодію статико-просторових та динаміко-часових аспектів. Він має свій зміст (економічна суб'єктність), свою форму, яка адекватна типу відтворення, механізм руху (взаємодія факторів виробництва, робочої сили, ресурсів),

кількісні та якісні критерії цього руху, соціально-економічний результат (економічне благо), ціль (добробут) [1, 5].

Розгляд особливостей сучасних відтворювальних процесів, пов'язаних з формуванням економіки знань, у взаємозв'язку з еволюцією домогосподарств дозволяє виявити, що його роль і місце в сучасній економіці визначається наявністю економічних суб'єктів середнього класу, іманентних як індустріальному господарському укладу, які реалізуються, як правило, в організаційних формах малого підприємництва, так і постіндустріальному, де економічними суб'єктами домогосподарств виступають власники людського капіталу.

У цьому зв'язку можна виділити активних і пасивних економічних суб'єктів домогосподарств, які виділяються по їх відношенню до сучасних відтворювальних процесів. Пасивні економічні суб'єкти домогосподарств адекватні минаючим господарським укладам; активні - природі найбільш прогресивних господарських укладів і визначають напрямки його подальшого розвитку.

Зміна місця й ролі економічних суб'єктів сектору домогосподарств в системі суспільного відтворення висуває на перше місце питання відтворення персоніфікованого інтелектуального капіталу. Проведений аналіз сучасних відтворювальних процесів та особливостей відтворення людського капіталу в розвинених країнах та в Україні свідчить, що важливими і необхідними факторами для розширеного відтворення людського капіталу є наука та інформація.

Дослідження специфіки реалізації персоніфікованого людського капіталу економічними суб'єктами сектору домогосподарств в межах організаційної структури свідчить про виникнення протистояння між ним і власниками фізичного та грошового капіталів. Це протистояння є наслідком протиріччя між двома протилежними сторонами власника-робітника: людини-робітника та людини-власника. Частковий розв'язок цього протиріччя знаходить свій вираз в удосконаленні організаційно-економічних відносин в сфері інноваційної діяльності. Проведений аналіз показує, що таке вдосконалення повинне створювати такі організаційні умови інноваційного виробництва, при яких власник людського капіталу виступає не як найманий робітник, а як незалежний виробник – співвласник готового продукту, що відповідає закону єдності праці та власності.

В Україні, в основному, створені інститути, що сприяють формуванню і реалізації сектору домогосподарств як середнього класу. До них можна віднести, насамперед, інститут інтелектуальної власності, приватної власності, конкуренції, фінансові організації, податкову систему, систему відносин між суб'єктами інноваційного підприємництва і безпосередніми виробниками знань і інформації про них. Однак формування активних економічних суб'єктів сектору домогосподарств в економіці України утруднено через те, що багато існуючих інститутів розвинені недостатньо.

Використання досвіду регулювання розвитку інноваційної сфери в зарубіжних країнах у поєднанні з аналізом статистичних матеріалів щодо розвитку інноваційної сфери в Україні та її інституціональних засад дозволяє зробити певні пропозиції щодо удосконалення існуючого законодавства. Формування активних економічних суб'єктів сектору домогосподарств потребує реструктуризації вітчизняної наукової сфери з урахуванням перспектив академічного, вузівського та галузевого секторів, малого Наукового бізнесу, а також інтегруючих структур. Основні принципи та напрямки таких перетворень визначені в авторських пропозиціях [7, 10].

Створення умов для розвитку активних економічних суб'єктів сектору домогосподарств потребує змін у політиці підготовки фахівців, яка повинна носити інституційний характер.

Висновки. У сучасній економічній літературі існують різні точки зору до визначення й розуміння сектору домогосподарств.

1. У статті сектор домогосподарств розглядається як соціально-економічна форма персоніфікації певних економічних суб'єктів. Дослідження економічних засад формування сектору домогосподарств свідчить, що з появою економіки знань економічною основою формування сектору домогосподарств як середнього класу починає виступати не тільки трудова приватна власність, але й персоніфікований людський капітал.

2. Економічний зміст сектору домогосподарств полягає в тому, що він представляє собою особливий соціально-економічний тип власника-працівника, основою розвитку кого виступає економічний закон єдності праці й власності. Власність економічних суб'єктів сектору домогосподарств, що виступає в матеріально-речовинній, а з урахуванням постіндустріальних тенденцій і в неречовинній формах, незначна за своїми розмірами й вимагає особистої участі її власника в трудовому процесі. Доход економічного суб'єкта середнього класу складається з двох частин: заробітної плати і прибутку на свій капітал.

3. Розвиток сектору домогосподарств в сучасній економіці визначається економічними закономірностями, які являють собою результат дії системи економічних законів (специфічні закономірності), й об'єктивно зумовлених процесів і тенденцій розвитку продуктивних сил (загальні закономірності).

4. Сектор домогосподарств виступає самостійним джерелом економічного зростання та одним з провідних визначальних факторів розвитку економічної системи в цілому, оскільки він поєднує в собі реалізацію певної форми власності та економічних інтересів економічних суб'єктів. Сектор домогосподарств

впливає на якісну структуру ВВП, сприяє переходу до інноваційного типу економічного зростання.

5. В українській економіці формування та розвиток сектора домогосподарств необхідно пов'язувати як з розвитком сектору дрібного підприємництва, так і з розвитком інноваційної сфери. Відтворення активних економічних суб'єктів середнього класу в вітчизняній економіці та підвищення їх ролі в відтворювальних процесах можливе завдяки переорієнтуванню економіки на інноваційний шлях розвитку.

Література

1. Батура О. В., Навроцька Н.А. Середній клас: економічна природа та тенденції розвитку // Теорії мікро- макроекономіки: Зб. наук. праць: Вип. 15. – К.: Академія муніципального управління. – 2004. – С. 147-154.
2. Гладук О.М. Вибіркові обстеження домогосподарств в Україні: історичний аспект // Статистика України. – К., 2007. – № 3. – С. 4-11.
3. История экономических учений: Учеб. пособие / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 657 С.
4. История экономических учений: Учебник для вузов / Под ред. В.С. Адвадзе, А.С. Квасова. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 480 с.
5. Навроцька Н.А. Середній клас у системі суспільного відтворення // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 187. – Том II. – С. 394-399.
6. Навроцька Н.А. Еволюція основного протиріччя малого підприємництва у сучасній українській економіці // Вісник академії митної служби України. - Дніпропетровськ: АМСУ, 2002. – № 2(14). – С. 92-99.
7. Ильина И.Ю. Домохозяйство – важнейшая потребительская единица на рынке товаров и услуг // Социально-гуманитарные знания. – М., 2008. – № 4. – С. 106-118.
8. Лазерна В.М. Соціально-економічні аспекти життєдіяльності домогосподарств // Финансовая консультация. – К., 2002. – № 1. – С. 101-105.
9. Мортіков В.В. Бюджетне обмеження домогосподарства: питання теорії та державної політики // Фінанси України. – К., 2007. – № 10. – С. 19-26.
10. Юрій С.І., Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності // Фінанси України. – К., 2008. – № 8. – С. 3-10.

Надійшла 14.03.2010

УДК 330

К. И. ХАРЛАМОВ, М. В. ФОМИНА

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

ЦЕНООБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ОЛИГОПОЛИИ

Рассматриваются особенности ценообразования и ценовой политики в контексте олигополии. Новаторство в статье обусловлено анализом отдельных аспектов теории игр. Также анализируются олигополистические ценовые войны, реклама при олигополии, нестандартные конкурентные ситуации и др. Работа адресована специалистам экономического профиля.

It is described in short price problems in the conditions of oligopoly. Attention is drawn to the publicity aspect, price warriors, general theory of oligopoly, to the concepts conspiracy, cartel and so on. Conclusions are drawn to the microeconomic orientation. Recommendation are given operative pricing.

Ключевые слова: олигополия, ценообразование, картель, конкуренция, ценовая война, равновесие, предприятие, фирма, монополия, цена, стоимость, цикл и т.д.

Проблема ценообразования в условиях олигополии является весьма актуальной в связи со следующими положениями: 1) олигополия является достаточно распространённой, наиболее сложной и наименее предвидимой структурой; 2) особенностью олигополии является то, что каждый производитель должен принимать решение с учётом возможной соответствующей реакции со стороны конкурентов. Это связано, прежде всего, с тем, что в олигополии действует небольшое количество предприятий, которые ведут между собой конкурентную борьбу за рынок сбыта среди большого количества потребителей. При этом олигополистам приходится явно или неявно согласовывать свои действия и выступать как единая монополия, что ставит достаточно перспективный на сегодняшний день вопрос об экономическом сотрудничестве в той или иной корпорации, который активно исследуют в своих трудах многие нобелевские лауреаты; 3) проблема ценообразования в условиях олигополии наиболее привязана к практике, поскольку знания основных аспектов затронутой проблематики могут уберечь многие фирмы от финансового краха, т.к. известно, что вход на данный рынок требует значительных финансовых вложений, то в случае неудачи выход на другой рынок принесёт многочисленные потери и возможно даже банкротство. А это, очередной удар по экономике государства в целом (аристотелевская хрематистика гласит, что производство – основа богатства, а японский принцип Ямамото, что циклические колебания можно преодолеть лишь в единстве